

Микола Вегеш (м. Ужгород)

доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри політології і державного управління
ДВНЗ "Ужгородський національний університет".
ORCID: 0000-0002-1848-8839

Степан Віднянський (м. Київ)

завідувач відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України,
член-кореспондент НАН України (м. Київ)
E-mail: stepanvid@ukr.net
ORCID: 0000-0002-8825-7024

Цікаве дослідження про подільського князя Федора Корятовича – володаря Мукачівського замку

Рец. на: Федака С.Д. «Ми, Федір Корятович, з ласки Божої князь із Мункача ...»: історичний нарис. Ужгород: Карпати, 2017. 136 с., іл.)

Хоча постать подільського князя Федора Корятовича постійно привертала увагу дослідників, проте сьогодні важко сказати, що ми все знаємо про цю неординарну особистість. Навіть на сторінках багатотомної «Енциклопедії історії України» (Т. 5. К., 2008) знаходимо лаконічні висловлювання автора статті «Корятовичі»: «Шостий син Коріята Федір Корятович був у 1388-94 останнім володарем Подільського князівства ... Наприкінці 1394 Василь разом із братом Федором змушений був шукати пристанища в Угорщині, яке вони отримали на території комітату Берегове (Закарпатська Україна) ...» (с. 159-160). Проігнорував цю постать відомий австрійський історик Еріх Цьольнер на сторінках своєї ґрунтовної праці «Історія Австрії» (Львів, 2001). Досить скупо інформацію знаходимо в одній із науково-популярних праць П.Р. Магочія: «Корятович – литовський князь з Поділля, який був запрошений угорським королем управляти замком Мукачево і навколишніми землями, що включали кілька русинських сіл. Як титулований «пан Мукачева» Корятович вважався одним із найважливіших національних лідерів карпаторусинів» (Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів. Ужгород, 2006. С. 43). У «Короткій історії

Угорщини» (редактор та упорядник українського видання Іштван Удварі. Ніредьгаза, 1997) та в «Історії України» П. Р. Магочія (К., 2007) Федір Корятович узагалі не згадується. В. Задорожний та Ю. Кундрат зробили стислий аналіз окремих легенд про князя (Курс історії української культури (IX – початок XXI ст.). Ужгород, 2009).

У деякій мірі «крига скресла», коли відомий закарпатський історик Йосип Кобаль надрукував статтю «Федір Корятович у світлі нових джерел» (Карпатика. Вип. 32. Ужгород, 2005). Увівши до наукового обігу до цього невідомі угорські джерела, дослідник підсумував: «Це була дійсно масштабна історична постать, але не лише регіонального, закарпатського, а загальнодержавного угорського рівня, яка належала до найвищого суспільного прошарку Угорського королівства, займала посаду надзупана кількох комітатів, а це вимагало глибоких юридичних знань та володіння кількома мовами: латинською, угорською, руською (українською), належала до найближчого оточення короля Сигізмунда, жила при його дворі, брала участь у тогочасній міжнародній політиці». Член-кореспондент НАН України, великий патріот історії Закарпаття і України загалом В. Німчук, напередодні відзначення ювілею

князя, закликав: «... Справою честі закарпатців є відзначення на державному рівні 600-ліття від часу смерті Ф. Корятовича. Треба організувати розповіді про нього в різноманітних закладах освіти, провести наукові конференції у вишах, насамперед в УжНУ... Поколінням, що навчалися в радянські та пострадянські часи, про нього, на жаль, майже нічого не відомо. Відзначивши 600-річчя смерті Ф. Корятовича, не тільки віддамо належне видатному діячеві історії та духовності Закарпаття й Пряшівщини, а й поширимо про нього знання серед людей, а це сприятиме глибшому усвідомленню генетичної єдності закарпатців з українцями інших регіонів» (Срібна Земля. 2014. 29 вересня). На жаль, тоді до цього заклику визначного українського вченого не прислухалися.

Те, до чого повинні були долучитися чиновники, науковці та вчителі, зробив відомий український історик, доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету Сергій Федака, який у 2017 році видав монографію «Ми, Федір Корятович, з ласки Божої князь із Мункача...». Цією книгою видавництво «Карпати» започаткувало унікальну серію видань «Постаті».

«Корятович, безперечно, набагато реальніший, ніж Лаборець, – відзначає автор, – але порівняно з Ференцем II його постать значно розмитіша, туманніша, прихована серпанком часу. Це ім'я знає кожний закарпатець, але мало хто може сказати щось конкретне про даного князя» (с. 4). Аналізуючи Грамоту Корятовича Мукачівському монастирю, написану латинською мовою готичними буквами на пергаменті, Сергій Федака констатує: «... Першими словами у тій грамоті було – «Ми, Федір Корятович...» То ж, дещо утрируючи, можна сказати, що вся закарпатська історіографія, почалася з одного слова, і слово те було «Корятович» (с. 6). Автор рецензованої праці ґрунтовно проаналізував чи не всі джерела та літературу, які побачили світ до цього часу: М. Стрийковський, М. Лучкай, І. Базилевич, І. Контратович, А. Годинка, Ю. Жаткович, О. Петров, В. Пачовський, О. Бадан, Е. Недзельський, Ф. Тихий, О. Мицюк, О. Копитчак, І. Сенько, Ю. Данилець, В. Пронін, О. Шматко, В. Пагиря, Л. Войтович, С. Макарчик, М. Возняк, Я. Дашкевич, Ф. Шабульдо, В. Горайнов, В. Німчук, М. Троян, Й. Кобаль, Л. Контлер, О. Мазурок, Д. Данилюк, О. Однороженко, О. Філіппов, В. Разгулов, О. Ткачук-Ферков,

М. Тімков, І. Шинкар, О. Білецька, автори колективних монографій «Історія Венгрії» та «Нариси історії Закарпаття» ... Сергій Федака не обминув своєю увагою десятки збірників історичних легенд, творів поетів і письменників, художніх фільмів про Федора Корятовича.

Однак повернемося до славнозвісної Грамоти Корятовича: «... Спроби узгодити грамоту і численні інші письмові джерела призвели до питання: як довго перебував Корятович на Закарпатті? Від цього питання досить швидко відбрунькувалися пару похідних: скільки разів Корятович приходив на Закарпаття і скільки взагалі було Федорів Корятовичів – один-єдиний чи два різних? Якщо перше з цих двох питань і досі підлягає обговоренню, то з другим на сьогодні уже більш-менш все зрозуміло» (с. 15). Зважений і ґрунтовний аналіз джерел дозволив С. Федаці підсумувати: «Говорити про двох різних Федорів Корятовичів можна хіба що у тому сенсі, що єдиний історичний Федір Корятович (бл. 1345-1415) породив з часом у народній пам'яті та історіографічній традиції досить відмінний від себе міфологізований образ...» (с. 21).

Письмові джерела більш-менш впевнено називають Юрія, Олександра, Костянтина, Федора і Василя Корятовичів. Герб Корятовичів описується як червоний щит, розділений по горизонталі, у верхньому полі – вершник (емблема «Погоня»), у нижньому – фігура на кшталт латинської літери ігрек (Υ), перехрещена посередині, вона впирається у скобу з загнутими кінцями; праворуч від цієї емблеми – шестикутна зірка, а зліва – півмісяць (Курч). Щит увінчаний князівським шоломом і короною. Нашоломник: три страусових пера. Намет на щиті червоний, підкладений сріблом (с. 27). На сторінках монографії С. Федаки також йдеться про монету, яку карбував Федір Корятович (1388-1393). «Відома його унікальна монета, – пише вчений, – денарій із зображенням особистого княжого знака Федора – подвійного хреста з розсіченими кінцями, який проростає з фігури, схожої на літеру «М». На іншому боці монети Федора під короною зображені дві готичні літери: «С» та «О», які більшість дослідників пов'язують з карбуванням монети в Кам'янці – «Саменес» латиною» (с. 46).

Головним джерелом біографічних даних про братів Корятовичів є так звані литовсько-руські або західноукраїнські літописи. У період з 1345 до 1351 р., після смерті князя Коріата, втративши Новогрудське (Новгород-Литовське) князівство

та політичні впливи в Литві і шукаючи нові підвладні території, русько-литовські князі Корятовичі – брати Юрій, Олександр, Костянтин, Борис та Федір прийшли на Поділля. Поява нових князів на Поділлі не викликала протистояння – навпаки, їх вважали захисниками краю від татар. Влада Корятовичів на Поділлі тривала з 40-х по 90-ті роки XIV ст. Вони намагалися реорганізувати адміністративну структуру Поділля, де боярська еліта складалася переважно з русинів (українців) і незначної частини польської шляхти. Необхідно погодитися із висновком С. Федаки, що «правління братів Корятовичів ... перетворило одне з периферійних князівств Великого князівства Литовського на самостійне державне утворення з суверенною зовнішньою та внутрішньою політикою» (с. 31). Спочатку столицею Подільського князівства був Смотрич, згодом Кам'янець, який від Корятовичів отримав право на самоврядування.

Поділлям правили по черзі всі старші Корятовичі. Після смерті старших братів Подільським князівством почав правити молодший брат Федір. Коли після смерті Ольгерда в Литві став правити його син Ягайло і небіж Вітовт, то під зверхність Вітовта було віддано й Поділля. Федір Корятович не погодився з таким рішенням... Наприкінці 1394 року Василь із братом Федором змушений був шукати пристанища в Угорщині, яке вони й отримали на території комітату Берг. 1 липня 1403 р. у м. Грубешеві (нині Польща) Василь видав грамоту, якою обіцяв королю польському і великому князю литовському Владиславу II Ягайлу ніколи більше не виступати проти нього (с. 33-34).

Якщо Поділля за братів Корятовичів і особливо Федора стало одним з найбільш урбанізованих регіонів з-поміж усіх українських земель, то на цьому тлі Угорське королівство, куди судилося перебратися князеві, суттєво програвало. Навіть столична Буда на зламі XIV-XV ст. налічувала усього 8 тис. населення, де майже всі знали один одного в обличчя. А про міста прикордонні попри усі їхні гучні титули не доводилося і говорити! Унгвар і Мункач (Ужгород і Мукачево) тоді були типовими аграрними містечками на пару сотень чоловік, що жили з навколишніх виноградників, городів і дібров, де випасалися свині (с. 49). Посилаючись на «Західноруський, або білоруський літопис», С. Федака пише про тюремні поневіряння та втечу із в'язниці Федора Корятовича: «Отже, Корятович

був 1393 р. розгромлений у битві військами Вітовта, полонений, перебував деякий час у в'язниці Вільнюса, звідки йому вдалося втекти, виявивши при цьому незвичайні хитрість і кмітливість. Одного разу, коли князь уже зовсім занепав духом і змирився зі своєю долею, до нього несподівано прийшла допомога. Глибоко відданий Корятовичу слуга зумів проникнути до темниці. Князь помінявся з ним одягом і, ризикуючи життям, зміг, не звернувши на себе уваги, пройти весь шлях від дверей камери до тюремної брами. На вулиці його вже чекали засідлані коні, а у приміському лісі – жінка, слуги і невеликий загін дружинників, що не полишили свого повелителя. Часу на роздуми не було, тому Корятович гайнув до Угорщини до свого давнього союзника і свояка – короля Сигізмунда. Той гостинно прийняв вигнанця, але військової допомоги надавати йому не зміг, так як сам був зайнятий безперервною боротьбою з баронською вольницею. Замість цього король Сигізмунд запропонував Корятовичу залишитися в його країні назавжди як васал угорської корони. Князь Федір прийняв цю пропозицію (інших варіантів все одно не було) і 1396 р. отримав у ленне володіння Мукачівську домінію» (с. 50-51). Федір Корятович став головним намісником короля на території нинішнього Закарпаття.

Твердження про те, що князь Корятович прийшов на Закарпаття із 40 тисячами своїх співвітчизників, дослідники вважали певним перебільшенням. С. Федака поділяє думку О. Мицюка: «Коли 40 тис., про які говориться у народних переказах, перевести на родини – що є річчю природною за переселень – і полічити на родину пересічно 5-6 душ, то вийде 7-8 тис. родин – кількість, яка вже не здається так перебільшеною ... Особливо ж як взяти за увагу, що діяльність Корятовича в Угорській Русі продовжувалася кілька десятиліть» (с. 60). Аналогічні думки трапляються на сторінках збірників «Ходили опришки» (1983) та «Як то давно було» (2003). Наприклад, коли Федір Корятович край «заселяв русинами», Копинове поле обжили дві родини, які й започаткували село. Із переселенцями Корятовича пов'язані заснування сіл Арданово в сучасному Іршавському районі та Студений – у Міжгірському.

Найперша згадка про Корятовича в угорських актових джерелах міститься в грамоті короля Сигізмунда від 8 лютого 1396 р. А від 28 травня 1396 р. збереглася грамота палатина

Угорщини Леуштака Ілошваї, де йдеться про один судовий процес. У розділі «На турецькому фронті» С. Федака пише про підтримку «бандеріума» Корятовича антитурецької політики Сигізмунда. «Чимало рицарського війська загинуло, – твердить історик, – решта потрапила до полону. Серед останніх був і Корятович, якого в Угорщині вважали загиблим. Певний час Мукачівським замком управляв його брат Василь, що теж носив титул Подільського князя. Остання грамота, що згадує Василя як володаря Мукачівської домінії, походить з лютого 1398 р., а перша грамота, де знов фігурує Федір Корятович, датується 25 березня 1401 р... (с. 67). У 1402 р. Федір Корятович знову перейшов на Поділля, сподіваючись відновити свої права. Однак ця спроба не увінчалася успіхом.

У розділі «Розбудова Мукачева» Сергій Федака наводить безліч фактів про величезний внесок князя в посилення обороноздатності міста. «За Корятовича замок був практично непереможною фортецею. – наголошує вчений. – Товщина його мурів сягала п'яти метрів. До 164 гармат додавався великий боезапас ядер, каміння і шістдесят бочок пороху. Чотири яруси підвалів набиті рибою, м'ясом, крупами, а також сіллю. Корятович докорінно перебудував фортецю з огляду на нові європейські віяння у фортифікаційному мистецтві» (с. 78). Йдеться також про «обитель духу» – заснування Миколаївського монастиря під Мукачевом. Також 1411 р. і аж до 1415 р. Корятович стає ішаном Марамороського комітату та володарем Хустського замку (с. 88). Цікавий фактичний матеріал міститься в розділах монографії С. Федаки «Судові баталії» (с. 89-93), «Королівське Євангеліє» (с. 94-96), «Церковно-дипломатичний форум» (с. 96-99).

Можна припускати, що одразу після обрання папи, Корятович повернувся на Закарпаття. У грамоті Сигізмунда від 15 грудня 1415 р. згадується вже «колишній подільський князь Федір». А у грамоті від 1 листопада 1416 р. Лелеський конвент забороняє вдові (княгині Ользі) і донькам (Марії та Анні) князя захоплювати орні землі, ліси, луки й інші угіддя с. Баркасово. У літературі утвердилася думка, наче Ф. Корятович помер у 1414 р., подорожуючи по своїх володіннях, і його поховано в церкві Мукачівського монастиря. С. Федака поділяє

припущення, висловлене Й. Кобалем, що «останки князя і досі спочивають у крипті Берегівського римо-католицького храму і можуть бути виявлені в результаті археологічних досліджень» (с. 100). Завершують монографію закарпатського історика розділи, у яких проводяться паралелі тогочасної епохи з сучасністю – «Битва за Корятовича» (с. 103-120), «Чеський і радянський роман з минулим» (с. 121-126), «В українському дзеркалі» (с. 127-132).

На глибоке переконання Сергія Федаки – Федір Корятович – одна з найбільш контраверсійних постатей історії Закарпаття. Контраверсійна не тому, що сам князь був таким вже суперечливим, а тому що кожний автор намагався виліпити з нього щось своє – як правило, не схоже на попередників. Зокрема, закарпатський історик, письменник і церковний діяч Іриней Кондратович про діяльність Ф. Корятовича у 1923 р. писав: «Князь Корятович заслужив незабвенну пам'ять нашого народу. Добродушний отець, справедливо управляючий князь своїх подданих. Єго істинна заслуга єсть призвание монахов Василіанов. Ми русини хранимо и благословимо пам'ять нашого князя. И коли розмишляємо о нім, серце наше тужить, що по смерти Корятовича наш народ остався без своего руського вождя. Иншак би розвивалася наша історія, если би наслідники князя занимали управляючі міста на руськой землі». Для Закарпаття, додає автор рецензованої праці, Федір Корятович став символом того, що «свої там за горами – не чужі», що руський етнос по цей бік Карпат постійно підживлювався переселенцями з Галичини, Волині, Поділля і ще дальших українських теренів (с. 133).

Сергій Федака добре усвідомлює, що його книга не поставила останню крапку в життєписі видатного князя. На його думку, даний нарис – «один з проміжних підсумків вивчення цієї, безсумнівно, титанічної фігури». Тим більше, що попереду – переклад і видання всіх 57 латинських грамот про Корятовича, а також понад 104 тисячі грамот за період 1000-1526 рр. Разом з тим, маємо всі підстави стверджувати, що на сьогодні рецензована книга відомого закарпатського історика є найповнішим і найкращим життєписом князя Федора Корятовича, «з ласки Божої князя Мункача...».